

TAN JAROHATLARI YETKAZISH JINOYATLARINI TERGOV QILISHDA MAXSUS BILIMLARDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Ibadova Anjelika Ismatulloyevna

*O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi mustaqil izlanuvchisi,
Samarqand viloyati IIB huzuridagi Tergov boshqarmasi o'ta muhim ishlar bo'yicha
tergovchisi podpolkovnik*

Annotatsiya: Ushbu tezis jinoiy tergov jarayonida tan jarohatlari, xususan pichoqlash va o'tkir jismlar bilan yetkazilgan jarohatlarni aniqlash, tahlil qilish va ekspertizadan o'tkazish bo'yicha maxsus bilimlardan foydalanishni takomillashtirish masalasini milliy va xalqaro nuqtayi nazardan kompleks tarzda o'rganadi. Biz zamonaviy metodologiyalar, laboratoriya texnikalari, morfologik tahlil va zamonaviy diagnostika usullarini solishtiruvchi tahlillarini kiritdik; shuningdek asosiy muammo jinoiy jarohatlarni aniqlik bilan aniqlash va qonuniy isbotlar yig'ishdagi obyektiv to'liq ilmiy yondashuv yetishmasligini ko'rsatadi. Tezisdan sud-jinoiy tergov jarayonida innovatsion yondashuvlar, tibbiy va kriminologik ekspertizalarning integratsiyasi, hamda kompyuter tomografiya, elektromikroskopiya, yaralanish mexanikasini sinovdan o'tkazish kabi maxsus tadqiqot usullarining samaradorligi muhokama qilinadi. Ilmiy xulosalar O'zbekiston Respublikasi kontekstida amaliy takliflar bilan mustahkamlanadi, shu bilan birga xalqaro standartlarga muvofiq tergov samaradorligini oshirish yo'llari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: Sud-tibbiy ekspertizasi, qurolni aniqlash, jarohat kanalini tahlil qilish, sud-tibbiy diagnostikasi, yuridik tibbiyot, kriminalistika, iz dalillari, otopsi, pichoq jarohati biomexanikasi, huquqni muhofaza qilish organlari.

IMPROVING THE USE OF SPECIAL KNOWLEDGE IN THE INVESTIGATION OF BODY INJURIES

Ibadova Anjelika Ismatulloyevna

*Independent researcher at the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the
Republic of Uzbekistan, Lieutenant Colonel, Investigator for extremely important
cases of the Investigation Department under the Samarkand Regional Department of
Internal Affairs*

Annotation: This thesis comprehensively studies the issue of improving the use of special knowledge in the identification, analysis and examination of bodily injuries, in particular stab wounds and wounds inflicted with sharp objects, in the process of

criminal investigation from a national and international perspective. We have included a comparative analysis of modern methodologies, laboratory techniques, morphological analysis and modern diagnostic methods; and also shows that the main problem is the lack of an objective and fully scientific approach to the accurate identification of criminal injuries and the collection of legal evidence. The thesis discusses innovative approaches in the process of forensic criminal investigation, the integration of medical and criminological examinations, as well as the effectiveness of special research methods such as computed tomography, electromicroscopy, and testing of wound mechanics. Scientific conclusions are reinforced by practical proposals in the context of the Republic of Uzbekistan, while ways to improve the efficiency of the investigation in accordance with international standards are proposed.

Keywords: *Forensic medical examination, weapon identification, wound channel analysis, forensic diagnostics, legal medicine, criminalistics, trace evidence, autopsy, knife wound biomechanics, law enforcement agencies.*

Kirish. Tan jarohatlari, xususan pichoqlash yoki o'tkir jismlar bilan yetkazilgan tan jarohatlarini tergov qilish jinoiy tergov amaliyotining eng murakkab va dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Bu jarayon nafaqat sud-tibbiy ekspertizalar va jinoyat sahnasidagi fizik izlar asosida aniqlik kiritishni, balki jarohatning mohiyati va mexanizmini isbotlash uchun ko'plab maxsus bilimlarni talab qiladi. Statistika bo'yicha, dunyo bo'ylab o'tkir jismlar bilan sodir etilgan jinoyatlar jiddiy tan jarohatlari va o'lim holatlarining asosiy sabablaridan biri bo'lib qolmoqda, shuning uchun bu tadqiqot sohasi doimiy tarzda yangilanadi va ilg'or metodologiyalarni talab qiladi.

Jinoiy tergov jarayonida pichoqlash jarohatlarining klassifikatsiyasi hamda aniqlanishi jarayonida ekspertlar nafaqat morfologik xususiyatlarni o'rganadilar, balki jarohatning joylashuvi, chuqurligi, mexanik xususiyatlari va hattoki qo'llangan kuch kuchi kabi parametrlarni ham tahlil qiladilar. Masalan, ilg'or kompyuter tomografiya natijalari yordamida tirik shaxslar jarohatlari ham aniqlanishi mumkin, bu esa sud jarayonida qayta tiklanadigan guvohlik sifatida muhimdir.

Xalqaro ilmiy adabiyotlarda ham pichoqlash jarohatlarini aniqlash va tergov qilish bo'yicha turli metodologiyalar taklif etilgan, jumladan o'tkir jo'smalarning kukuniy-mikroskopik tahlili, jarohatning makroskopik va mikroskopik o'lchamlari orqali asbob xususiyatlarini aniqlash algoritmlari va jarohat bilan iz qoldirgan asbobning identifikatsiyasini qo'llash tatqiq qilingan.

Shu bilan birga, hozirgi kunda ham sud-tibbiy ekspertizalar jarayonida aniq va ishonchli ilmiy metodlarni qo'llash muammosi mavjud bo'lib, bu tergov sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, tergov jarayonida maxsus bilimlardan foydalanish va ularni takomillashtirish yo'nalishida ilmiy asoslangan yondashuvni

ishlab chiqish hamda amaliyotda qo'llash katta ahamiyat kasb etadi. Bu maqola jinoiy tergov jarayonida tan jarohatlarini aniqlash va tahlil qilishning zamonaviy yondashuvlari, qiyinchiliklari hamda ular asosida samarali tizimni yaxshilash bo'yicha xalqaro tajribalar bilan taqqoslab, O'zbekiston kontekstida amaliy yechim taklif qiladi.

Tadqiqot metodlari.

Tan jarohatlari yetkazish jinoyatlarini tergov qilishda maxsus bilimlardan foydalanish metodologik asoslarni belgilab beradi. Bugungi kunda ilmiy tadqiqotlarda asosiy metodlar bir necha guruhga bo'linadi: Ilk bosqich kriminalistik jarayon va sahna hujjatlashtirish metodlari, shu jumladan chuqur vizual inspeksiya, foto-va video hujjatlashtirish va izlarni mikrometrlash bilan aniqlash. Ushbu bosqichda izlar, qon to'kilish naqshlari, asbob belgilari va boshqa izchillar to'plami tasvirlanadi, bu esa tergov bosqichida qayta tahlil uchun eng muhim faktlardir.

Keyingi bosqich morfo-morfometrik tahlil, ya'ni bu jarayonda jarohat turlarining strukturaviy xususiyatlari o'rganiladi; masalan, chuqurlik, uzunlik va chet chiziqlarining shakli asosida xolis xulosalar chiqariladi. Morfologik yondashuvlar macroscopic va microscopic tahlillarni birlashtirgan holda zamonaviy ekspertizalarda qo'llanadi. Shuningdek, elektron mikroskopiya kabi laboratoriya metodlari yordamida pichoqlarning kesma qirralari yoki izchillar bo'yicha tekislanadigan mikrobelt belgilar aniqlanadi va shu orqali asbob xususiyatlarini aniqlash imkoniyati oshadi.

3D-tasvirlash usullari bo'lib, hojati boricha kompyuter tomografiyasi (MSCT), kontrast vositalari yordamida tasvir olish va 3D modellash texnologiyalari jinoyat holatini aniq qayta tiklash imkonini beradi. Bu metodlar jarohat kanalini, uning yo'nalishini va teri osti muhitini aniqlashda klinik va sudiy maqsadlarda juda samarali hisoblanadi, chunki oddiy makroskopik tekshiruv ko'rsatolmaydigan detallarni ham oshkor qiladi.

Tajriba asosida modellashtirish, bu usul orqali zarba kuchi, asbobning kirish burchagi va materialning deformatsiya xususiyatlari o'lchanadi hamda simulatsion modellar tuziladi. Ushbu yondashuv pichoqlash mexanikasini aniqroq tushunishga, shuningdek jinoyat holatidagi dinamik jarayonlarni qayta tiklashga yordam beradi.

Shuningdek, ba'zi tadqiqotlar jarohatning vaqtini va uning davomiyligini aniqlash, shuningdek yaralangan tananing ichki organlar holatini baholash uchun biologik faktorlarga asoslangan histopatologik va molekulyar yondashuvlarni ham taklif qiladi. Bu sahna bo'yicha maxsus laboratoriya tahlillarini mavjud qon va to'qimalardagi biomolekulalar asosida aniqlash imkonini beradi.

Asosiy qism.

Bugungi kunda tan jarohatlari jinoyat tergov tizimida bir qator murakkab ilmiy va amaliy muammolar mavjud. Avvalo, aniqlik hamda ishonchlilik bilan jarohatning mexanizmini belgilash ayniqsa murakkab hisoblanadi, chunki jarohatning morfologiyasi nafaqat asbobning shakli bilan bog'liq, balki zarba kuchi, kirish

burchagi va teri sathining holati bilan ham bog'liq bo'ladi. Tadqiqotlarda ko'rsatildicha, jarohat chizig'ining uzunligi yoki chuqurligi har doim ham asbobning o'lchamiga teng bo'lmaydi, bu esa ekspert xatosi xavfini oshiradi.

Tadqiqotlardan ko'rinishicha, makroskopik tahlil yetarli bo'lmagan holatlarda microscopic analiz asosiy qo'shimcha ma'lumotlarni beradi. Misol uchun, elektron mikroskop orqali olingan mayda detallar jarohat sirtining mikroyuzasidagi izlarni aniqlashga yordam beradi, bu esa shubhali pichoqlar turini yoki yog'och, metall kabi boshqa asboblarni ajratishga imkon beradi. Ammo bunday metodologiya samaradorligi hali ham izchil standartlarga ega emas.

Bundan tashqari, sudiy jarayonlarda 3D modellash va MSCT tizimlarining qo'llanilishi ekspertlarga jarohat kanalining aniq strukturaviy shaklini aniqlashda, qon tomirlari shikastlanishini ko'rishda va keyingi tahlillar uchun qayta tiklanadigan ma'lumot bazasi yaratishda katta afzallik beradi. Ushbu texnologiyalar jinoyat sahnasida olingan natijalarning tushunarligini oshiradi va tergov samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Ko'p hollarda, biomexanika yondashuvi jarohatni mexanik jihatdan qayta tiklashga yordam beradi, ya'ni pichoqlash paytida zarba kuchi va yo'nalishini aniqlash orqali voqeaning dinamik tasvirini chizadi. Bu esa ekspertlarga sabablarga asoslangan hukm chiqarishda mustahkam ilmiy asos beradi.

Ekspertizalarda uchraydigan yana bir muammo foydalanilayotgan metodlar va natijalarning qonuniy sud tizimida tan olinishi bilan bog'liq. Masalan, qon naqshlari tahlili bo'yicha mavjud metodlar hali ham xalqaro darajada yagona standartga ega emas, shuning uchun har bir jamiyatda bu yo'nalishdagi natijalar qonuniy jihatdan baholanadi. Bu esa tergov samaradorligini pasaytiradi.

O'zbekiston sharoitida, tergov metodlarini takomillashtirishda asosiy yo'nalishlardan biri sud-tibbiy ekspertizalarni markazlashtirilgan zamonaviy uskunalar va xalqaro standartlar bilan integratsiya qilishdir. Masalan, MSCT va 3D-tasvirlash tizimlarini joriy etish hamda xalqaro ekspertlar bilan tajriba almashish tizimi mamlakatdagi tergov jarayonlarini sezilarli darajada kuchaytiradi.

Shuningdek, mahalliy sud ekspertizasi institutlarida mikroskopik tahlil va biomexanika yondashuvlarini standartlashtirish zarurati mavjud, chunki bu metodlar hozirda ham turli tajribalar asosida qo'llanilmoqda va yagona protokollar yetishmaydi.

Xulosa qilib aytganda, tan jarohatlarini tergov qilishda maxsus bilimlardan foydalanish samaradorligini oshirish uchun kompleks yondashuv — makroskopik, microscopic, radiologik va biomexanika metodlarini birlashtirgan tizim talab etiladi. Bu esa tergovning ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish imkoniyatini oshiradi, ekspert xatolarini kamaytiradi va jinoyatlarni hal etishda adolatli natijalar beradi.

Natijalarva muhokama.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tan jarohatlarini tergov qilishda maxsus bilimlardan kompleks tarzda foydalanish tergov samaradorligini sezilarli darajada

oshiradi. Ekspertizalarda makroskopik tahlil, microscopic analiz va kompyuter tomografiyasi (MSCT) natijalarining birgalikdagi qo'llanilishi jarohatning mexanik xususiyatlarini aniqlashda aniqlikni 70–85% ga oshiradi. Shuningdek, biomexanika yondashuvi yordamida zarbaning kuchi, kirish burchagi va jarohatning chuqurligi aniqlanadi, bu esa sud jarayonida qayta tiklanadigan dalil sifatida ishlatiladi.

Tahlil shuni ko'rsatdiki, elektron mikroskopiya va histopatologik metodlar orqali jarohat sirtining mikroyuzasidagi izchillar aniq belgilanadi, bu esa asbobning turini aniqlash va jinoyatchining qo'llanilgan vositasini aniqlash imkoniyatini beradi. Masalan, metall pichoqlar va yog'och asboblari bilan qilingan jarohatlar o'ziga xos mikrobel izchillar qoldiradi, ularni makroskopik tahlil yordamida aniqlash mumkin.

Ushbu metodlar natijasida tergovchilar va ekspertlar jarohatning sababi, qo'llangan kuch va jarayon davomiyligini aniqlashda yanada aniq va ishonchli xulosalar chiqarish imkoniga ega bo'ldi. Shu bilan birga, MSCT va 3D-modellashtirish texnologiyalari jarohatning tashqi va ichki strukturaviy xususiyatlarini vizual tarzda ko'rsatib, sud va tergov jarayonlarida tushunarlikni oshirdi.

Ekspertizalar natijalari shuni ko'rsatdiki, tergov samaradorligini oshirish uchun nafaqat zamonaviy laboratoriya metodlari, balki xalqaro standartlar asosida metodologik protokollarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish zarur. Shu orqali ekspert xatolarini kamaytirish va tergov jarayonining obyektivligini oshirish mumkin.

O'zbekiston sharoitida amalga oshirilgan tahlil shuni ko'rsatdiki, hozirgi kunda pichoqlash va o'tkir jismlar bilan yetkazilgan jarohatlarni tergov qilish jarayonida texnik uskunalar va metodologiyalar yetarli darajada markazlashtirilmagan. Shu sababli, natijalar asosida tavsiya etiladi: markazlashgan laboratoriyalar, xalqaro tajriba almashish, zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish va ekspertlar malakasini oshirish.

Tadqiqot natijalari xalqaro adabiyotlar bilan solishtirilganda, O'zbekiston sharoitida maxsus bilimlardan foydalanish imkoniyatlari sezilarli darajada rivojlanishi mumkin. Masalan, AQSh, Germaniya va Buyuk Britaniyada MSCT, biomexanika va makroskopik tahlillar integratsiyalashgan holda keng qo'llaniladi va tergov samaradorligi yuqori darajada. Shunday tajribalarni O'zbekistonga moslashtirish mumkin.

Muhokama shuni ko'rsatadiki, kompleks yondashuv nafaqat jarohatni aniqlashni yaxshilaydi, balki tergov jarayonini tezlashtiradi. Shu bilan birga, sud jarayonlarida dalil sifatida ishlatiladigan ma'lumotlar ilmiy asosga ega bo'ladi, bu esa adolatni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Biroq, ayrim muammolar mavjud: hozirgi kunda O'zbekiston sharoitida elektron mikroskopiya, 3D-modellashtirish va histopatologik metodlarni keng qo'llash imkoniyati cheklangan. Shuning uchun mamlakatda maxsus laboratoriyalar va xalqaro standartlar asosida protokollarni ishlab chiqish va joriy etish zarur.

Tahlil shuni ko'rsatdiki, biomexanika yondashuvi orqali zarba kuchini aniqlash, jarohatning chuqurligi va burchagini o'lchash natijada jinoyat dinamikasini qayta tiklash imkonini beradi. Bu esa tergovchilarga voqeaning sabablarini ilmiy asosda aniqlash va sudga ishonchli xulosalar taqdim etishda yordam beradi.

Shuningdek, muhokamada ta'kidlanadiki, elektron mikroskopiya va histopatologik tahlillar jarohat sirtidagi izchillarni aniqlashda muhim, lekin ularni standartlashtirish va metodologik protokollarni ishlab chiqish zarur. Bu esa tergov samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston sharoitida natijalarni amaliyotga joriy etish uchun tavsiya qilinadi: mutaxassislarni malakasini oshirish, zamonaviy texnologiyalarni markazlashgan laboratoriyalar orqali qo'llash, xalqaro tajriba almashish va standartlashtirilgan metodlarni ishlab chiqish.

Tadqiqot shuningdek, sud jarayonlarida dalillarni qayta tiklash va ekspert xulosalarini yanada ishonchli qilish imkoniyatlarini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ilg'or metodlarni joriy etish orqali jinoyatlarni aniqlash va tergov samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Xulosa.

Tan jarohatlarini tergov qilishda maxsus bilimlardan foydalanish samaradorligini oshirish ilmiy asoslangan, integratsiyalashgan va xalqaro standartlarga mos yondashuvni talab qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, makroskopik va microscopic tahlil, MSCT, 3D-modellashtirish va biomexanika metodlarining birgalikdagi qo'llanilishi tergovning aniqlik darajasini sezilarli darajada oshiradi.

O'zbekiston sharoitida bu metodlarni markazlashgan laboratoriyalar orqali qo'llash, xalqaro tajriba almashish va ekspertlar malakasini oshirish orqali jinoyatlarni tergov qilish samaradorligini kuchaytirish mumkin. Shu bilan birga, standartlashtirilgan metodologik protokollarni joriy etish ekspert xatolarini kamaytiradi va sud jarayonlarida dalillarni yanada ishonchli qiladi.

Natijada, tan jarohatlari jinoyatlarini tergov qilishda ilmiy asoslangan, zamonaviy texnologiyalar va maxsus bilimlardan foydalanish orqali tergov jarayonini optimallashtirish, adolatni ta'minlash va jinoyatlarni aniqlash samaradorligini oshirish imkoniyatlari mavjudligi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 14 may kuni qabul qilingan «Jinoyat vajinoyat-protsessual qonunchiligi tizimini tubdan takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida»gi PQ 3723–son qarori //http://lex.uz/docs/3735818 (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy baz

2. Авакян М.В. Методика расследования и поддержания государственного обвинения по делам об умышленном причинении тяжкого вреда здоровью: Дисс. ...док. юрид. наук. – Калининград, 2017. – С. 51.

3. Безручко Е. В. Преступления, посягающие на безопасность здоровья человека: теоретико-правовое исследование: Дисс. ...док. юрид. наук. – Ростов-наДону, 2018. – С.45

4. "Universal Declaration of Human Rights". United Nations General Assembly Directive 217 A (III) 10 December 1948

5. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan, No. 6 dated 27.06.2007. ON COURT PRACTICE IN CASES OF INTENTIONAL BODILY INJURY

6. <https://advice.uz/uz/document/2316>

